

بی‌قانونی جدی‌ترین تهدید فضای مجازی است

فضای مجازی و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی شرایط منحصر به فردی بر زندگی انسان امروزی به طور عام و بالاخص بر مردم کشورمان حکمفرما کرده است؛ فضایی که شاید صرفاً از آن جهت که حضور فیزیکی در آن نداریم، عنوان مجازی برایش درست باشد، اما هر آنچه را که تصور کنیم همه آنجاست.

فضای مجازی و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی شرایط منحصر به فردی بر زندگی انسان امروزی به طور عام و بالاخص بر مردم کشورمان حکمفرما کرده است؛ فضایی که شاید صرفاً از آن جهت که حضور فیزیکی در آن نداریم، عنوان مجازی برایش درست باشد، اما هر آنچه را که تصور کنیم همه آنجاست.

این فضا، فضای ایستایی نیست؛ این را سیر تاریخی صور ارتباطی و فناوری‌های ارتباطی به ما می‌گوید، از خط و چاپ در چند قرن پیش تا فناوری‌های نوین ارتباطی امروزی. نگاه متخصصان ارتباطات به فضای مجازی و مسائل پیرامون بویژه تهدیدها و فرصت‌های آن چیست؟ برای پاسخ به این پرسش سراغ دکتر محمدحسین ساعی، رئیس دانشکده ارتباطات و رسانه دانشگاه صدا و سیما رفتیم.

در سه چهار سال اخیر در حالی فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی به نقل هر محفلی تبدیل شده‌اند؛ که مردم نگاه متفاوتی به این فضا دارند؛ طیفی از بدبینانه‌ترین نگاه تا خوشبینانه‌ترین. شما به عنوان کارشناس علوم ارتباطات اجتماعی و رسانه، این فضا را چگونه می‌بینید؟

با وجود این‌ها؛ که درباره فضای مجازی بحث زیادی صورت گرفته، اما جمع بندی خیلی روشن و نهایی در این خصوص وجود ندارد و نمی‌توان یک حکم کلی صادر کرد.

به دلایل مختلف از جمله این‌ها؛ که خود فضا خیلی تغییر پذیر است و مسائل جدید در آن بروز می‌کند، از طرفی اینجا فضایی است که با افشار مختلف مردم نسبت‌های متفاوتی ایجاد می‌کند. مثلاً وقتی از فضای مجازی برای کودکان حرف می‌زنیم، مسائل خاص این گروه سنی پیش می‌آید. اگر حرف از قشر نخبگان باشد، طبیعتاً شرایط طور دیگری است، بنابراین شرایط نسبی است. در جایی به استفاده از حداکثر بهره‌مندی فضای مجازی توصیه می‌شود و در یک قشر دیگر برعکس. لذا این خیلی بحث را چند لایه و پیچیده می‌کند. با وجود این معتقدم اجمالاً می‌توان گفت فضای مجازی یک فرصت جدید است و مثل هر ابزاری که قبلاً متولد شده و اقتضائات خود را مطرح کرده است، فرصت‌ها و تهدیداتی را ایجاد می‌کند.

وقتی صحبت از تهدید و آسیب‌های فضای مجازی می‌شود همین نکته‌ای است که شما هم به آن اشاره داشتید، میزان حضور در این فضا برای در امان ماندن از این آسیب‌ها چقدر است و مشخصاً چه راهکاری دارید؟

از نظر فردی اگر بخواهیم موضوع را بررسی کنیم، مهم‌ترین مساله درباره فضای مجازی، میزان استفاده از آن است. همواره در کلاس‌های مهارت افزایی در فضای مجازی، یکی از اولین نکاتی که به افراد توصیه می‌شود همین میزان استفاده از آن است. مساله این است که مثلاً یک نوجوان 15 ساله بشدت در این فضا غرق شده و اگر بازی‌های رایانه‌ای را بخشی از این فضا بدانیم به نوعی می‌توان گفت این فضا تمام زندگی نوجوانان را در جهت منفی تحت تاثیر قرار داده است. در نتیجه در کلاس‌هایی که در دبیرستان‌ها یا جاهای دیگر برای نوجوانان برگزار می‌کنیم، نمی‌گوییم به‌هیچ عنوان نباید از این نوع امکانات استفاده کرد بلکه مهم‌ترین مساله، مدیریت زمان است. به نوجوانان می‌گوییم یک برگه کاغذ بردارید و تمام کارهایی را که فکر می‌کنید باید انجام دهید، بنویسید. بعضاً می‌بینیم که 200 کار می‌نویسند که یکی از این کارها حضور در شبکه‌های مجازی است. در مرحله دوم می‌گوییم بدون این‌ها؛ که ما به شما مشاوره بدهیم، خودتان به خود بگویید برای هر کدام چقدر باید وقت بگذارید؟! این کار را برای بزرگسالان هم می‌توان انجام داد به هر حال همه باید بدانند که مدیریت زمان ضروری است و توجه به یک امر باعث می‌شود از امور دیگر بازمانند. شبانه روز 24 ساعت بیشتر نیست؛ باید اولویت‌بندی کرد!

همین یک نقطه کوچک خیلی از آدم‌ها را هوشیار کرده است، اما همان طور که گفتم این آموزش و

آگاه‌سازی در سطح فردی است و طبیعتاً در سطح حاکمیتی شرایط متفاوت خواهد بود.

در سطح حاکمیتی نگاه به این فضا چگونه باید باشد و برای مقابله با تهدیدات فضای مجازی چه تمهیداتی باید اندیشید؟

شرایط در سطح عمومی طبیعتاً در وهله اول با سواد رسانه‌ای مدیریت می‌شود، اما وقتی وارد فضای حاکمیتی می‌شویم، سیاستگذاری برای فضای مجازی ممکن است معنای متفاوتی پیدا کند. در اینجا باید سمت و سو داد؛ این‌که برای قشر نخبه امکان بهره‌مندی کامل وجود داشته باشد که این موضوع مسائل خاص خود را به دنبال دارد. از نگاه حاکمیتی ممکن است برخی کارها اقلیتی باشد و برخی اقدامات حقوقی و امنیتی (چه در معنای امنیت اجتماعی چه امنیت ملی و سیاسی). به عنوان مثال هرچند در بخش عمومی مسائل حقوقی کمتر مطرح می‌شود و تأکید بر سواد رسانه‌ای است، اما همه باید از تبعات حقوقی رفتار خود در فضای مجازی آگاه باشند؛ رفتاری و قواعد حقوقی - که قوانین مشخص باید برای آنها وضع شود - تا همه بدانند فوراً و انتشار هر مطلبی چه مسئولیت‌های حقوقی برای آنها به دنبال دارد.

از نظر حقوقی در دنیای پیشرفته امروز چگونه با فضای مجازی برخورد می‌شود؟

هیچ کشور مهمی در دنیا وجود ندارد که به فکر قواعد و مسائل جدید حقوقی ناشی از فضای جدید مجازی نباشد. از مسائل جنایی بگیرد تا امنیت ملی و جاسوسی. می‌توان گفت برخی مسائل عموماً برای حکومت‌ها مهم است و به شکل خیلی جدی درباره آن کار می‌کنند؛ این مسائل اخلاقی است. چون در این فضا، کمتر حکومتی تفوق کامل بر آن دارد، تلاش و تکیه در کشورهای مختلف برای به کنترل درآوردن فضای مجازی بجد ادامه دارد، چراکه برای نفوذ حاکمیت، ابزارها و روش‌های مثلاً دهه 70 قرن 20 دیگر جوابگو نیست، لذا سعی می‌کنند بسیاری از این مباحث را در سطح اخلاقی بررسی کنند یعنی این‌که به افراد آموزش بدهند و این‌که یک سری کارها غیراخلاقی است.

در حالی که در دنیا خیلی روی این موضوع کار شده است، متأسفانه ما خیلی عقب هستیم و حتی یک جزوه کوچک در این خصوص نداریم که بگوییم اینها را باید رعایت کرد! این در حالی است که مزیت نسبی ما در فضای مجازی می‌تواند همین اخلاق باشد، اما متأسفانه در حالی که یونسکو چندین و چند سمینار درباره اخلاق در فضای مجازی برگزار کرده، در کشور ما به صورت جدی حتی یک نشست هم برگزار نشده است.

شما در حالی بر لزوم تفوق حاکمیت بر فضای مجازی تأکید دارید که مخالفان، این تفوق احتمالی را ناقض آزادی بیان می‌دانند....

اولاً این بحث خاص کشور ما نیست و بسیاری کشورها با آن درگیر هستند. باید توجه داشت افراد بر خلاف آن چیزی که تصور می‌کنند همین الان هم در فضای مجازی گمنام نیستند بویژه کسانی که گوشی‌های هوشمند دارند، باید بدانند چیز پنهانی ندارند و مراکزی که لازم باشد آنها را رصد کنند، این کار را می‌کنند. تازه این در کشور ماست که فناوری‌های روز را نداریم و در کشورهای پیشرفته مطمئناً این رصد بهتر و دقیق تر انجام می‌شود.

به هر حال این بحث یک سری حساسیت‌ها را به دنبال دارد، چگونه می‌توان ضرورت تعیین چارچوب حقوقی در فضای مجازی را برای مردم تبیین کرد؟

باید توجه داشت یکی از لایه‌های مهم فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، لایه جمع‌آوری اطلاعات است. فضای مجازی به این دلیل که سایه‌ای از رفتار حقیقی افراد است، در دنیا درباره تجزیه و تحلیل اطلاعاتی که در این فضا رد و بدل می‌شود، بحث زیادی می‌شود و این‌که می‌توان با پردازشگرهای بزرگ اطلاعات افراد زیادی را جمع‌آوری و تحلیل کرد و در جهت مدیریت و سیاست از آن بهره برد. باید توجه داشت مراد از جمع‌آوری اطلاعات«من فرد» نیست که در اختیار فلان نهاد باشد، بلکه مهم جمع شدن اطلاعات همه افراد است که جمع‌آوری می‌شود و قدرت بزرگی برای ایجاد تغییرهای اجتماعی شکل می‌گیرد. این یک بعد مساله است. بعد دیگر این است که فضای مجازی با وجود ابعاد و گستردگی که دارد، نباید به‌حال خود رها شده و بسان شهر بی‌قانون افراد هرگونه خواستند در آن رفتار کنند، اما این‌که چه قواعد حقوقی می‌شود ایجاد کرد، محل بحث است که هم نهایت بهره را از این فضا برد و هم آسیب‌های آن را به حداقل رساند. کسانی که منکر این بحث هستند، باید خود را جای فردی قرار

بدهند که در این فضا مورد ظلم قرار می‌گیرد و نمی‌تواند احقاق حق کند. افراد برای قضاوت در این زمینه باید خود را در موقعیت‌های مختلف ببینند تا درک درستی از شرایط داشته باشند و فقط خود را نبینند، فضای مجازی به قانون نیاز دارد؛ این را بتدریج دنیا پذیرفته است و باید نظام حقوقی برای این فضا تعریف شود. این موضوع در کشوری مثل کره جنوبی که از جمله پیشروهای اینترنت و فضای مجازی است بخوبی جا افتاده است. وقتی چند سال پیش یکی از هنرپیشه‌های خانم این کشور به دلیل فضای شکل گرفته در فضای مجازی ناگزیر به خودکشی شد و برای همگان این پرسش پیش آمد که مقصر این خودکشی کیست؟ در نهایت به این سمت رفتند که هرکس وارد فضای مجازی می‌شود یک «پی‌اچ‌اچ» یا شناسه مشخص داشته باشد و بداند اعمال و رفتارش در این فضا پیامدهای حقوقی دارد.

با وجود این، برخی معتقدند در حال حاضر در فضای مجازی اگر مشکلات اخلاقی و عدیده بسیاری مشاهده می‌شود به خاطر وجود زیرپوستی این مشکلات در جامعه است و نمی‌توان آنها را منکر شد، نظر شما در این باره چیست؟

نگاه جامعه‌شناسی به جامعه انسانی چیزی غیر از تک‌تک آدم‌هاست. اگر تک‌تک آدم‌ها را بشناسید و جمع بزنید، جامعه‌ای که از مجموع آنها شکل می‌گیرد، متفاوت است. ساختارهایی که آنها شکل داده‌اند، چیز دیگری است. این یک امر پذیرفته شده است. نمی‌توان گفت یک مجموعه و ساختاری را قبول دارم، اما چراغ قرمز را قبول ندارم.

در حالی که اگر همین چراغ قرمز نبود افراد طور دیگری رفتار می‌کردند. آمارهای پلیس در حالی از وجود 5 درصد راننده متخلف حکایت دارد که اگر قانون نبود، معلوم نبود این درصد به چه عددی می‌رسید و خود همین 5 درصد چه رفتاری انجام می‌دادند. بنابراین معتقدم در صورت تعریف چارچوب حقوقی برای فضای مجازی بسیاری از رفتارها تغییر خواهد کرد و باید به سمتی رفت که همه بدانند در قبال هر حرکت و حرفی که در فضای مجازی می‌زنند مسئول هستند، درست مثل دنیای واقعی. نمی‌توان گفت قانون نباشد و هرکس حرف زور زد، بزند! آن هم در شرایطی که مشاهده می‌شود نوجوانان بسیاری در این فضا دچار فرو رفتگی و غرق شده‌اند.

مزیت‌های نسبی فضای مجازی

حتی یک جزوه کوچک درباره اخلاق در فضای مجازی در کشورمان وجود ندارد، این در حالی است که مزیت نسبی ما در فضای مجازی می‌تواند همین اخلاق باشد، در حالی که یونسکو چندین و چند سمینار درباره اخلاق در فضای مجازی برگزار کرده، در کشور ما به صورت جدی حتی یک نشست هم برگزار نشده است.

در صورت تعریف چارچوب حقوقی برای فضای مجازی بسیاری از رفتارها تغییر خواهد کرد و باید به سمتی رفت که همه بدانند در قبال هر حرکت و حرفی که در فضای مجازی می‌زنند مسئول هستند، درست مثل دنیای واقعی.